

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2521.

การทรงผนวชในรัชกาลที่ 7 พุทธมามกะ นาคหลวง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, 2528. (วัดบวรนิเวศวิหารและมхамกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง 9 เมษายน 2528).

ขจร สุขพานิช. ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยพาณิชย์การ, 2508. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงบุญมานพพาณิชย์ "แสงทอง" 1 ธ.ค. 2508).

คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา. พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. คาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย. แปลโดย สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว สา) วัดราชประดิษฐ์. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464, อ้างถึงในนฤมล ธีรวัฒน์. "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

_____ . ตำนานพระพุทธรูปราชสีนราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดา. โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2496.

_____ . ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย ภาค 2 . พระนคร: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2512.

_____ . พระราชนิพนธ์และพระบรมราชาโฆวาท. พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2509. (ภิกษุสามเณรวัดราชประดิษฐ์ฯ จัดพิมพ์อุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ผู้ทรงสถาปนาพระอารามนี้ ในวาระดิถีบำเพ็ญกุศลถวาย 1 ตุลาคม 2509).

_____ . "The Brief Notice of the History of Siam." from Sir John Bowring. The Kingdom and People of Siam. Vol. 2, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1969.

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "พระบรมราโชวาทพระราชทานประชาชนเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป เมื่อปีระกา พ.ศ. 2440". อ้างใน พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2524. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพร้อยตรี ชลยุทธ เอกพจน์).
-
- . พระราชปรารภพระพุทธชินราช. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสกล ตันติเจริญ 21 เมษายน 2500).
-
- . พระราชหัตถเลขาทรงพระราชวิจารณ์เทียบพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายานและเรื่องสร้างพระบาทหลวง. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกวี เหวียนระวี).
-
- . เรื่องพระเขี้ยวแก้ว ทรงพระราชโพนธ์เมื่อประพาสลังกาทวีป พ.ศ. 2440. พระนคร: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา), 2514.
-
- . เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2499. (พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณการพระราชทานเป็นที่ระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ เมรุท้องสนามหลวง วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2499).
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชิตติยา กรรณสูต (รวบรวม). เอกสารการเมืองการปกครองของไทย (พ.ศ. 2417-2477). พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "วังหน้า: ตำแหน่งผู้สืบราชสมบัติ?" ใน รักเมืองไทย. สมบัติ จันทร์วงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธ์, บรรณาธิการ. พระนคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.
- โชติ กัลยาณมิตร. "สถาปัตยกรรมทางไทยเดิม." ใน ลักษณะไทย เล่ม 1 ภูมิหลัง. ดิถุทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525, หน้า 296-417.
- ณัฐวิ สุทธิสงคราม. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ 2 เล่ม. (ม.ป.ท.) 2504 และ 2505.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ความทรงจำ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2518.
-
- . ตำนานคณะสงฆ์. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514 (ก). (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางเล็ก พิมพ์สายแก้ว 19 เมษายน 2514).
-
- . "ตำนานวังหน้า". ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13. พระนคร: คุรุสภา, 2507.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2514 (ช).

_____ . เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์ในลังกาทวีป. คณะสงฆ์พิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2503. (ม.ป.ท.).

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2526.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. 2 เล่ม. พระนคร: คุรุสภา, 2504.

_____ . หนังสือแสดงกิจจานุกิจ. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2514.

ธรรมปรีชา (แก้ว), พระยา. ไตรภูมิโลกวิไลยกถา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง). 3 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2520.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

_____ . ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. เอกสารวิชาการ หมายเลข 14 สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.

_____ . ปากไก่และใบเรือ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. 4 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2528.

ประพัฒน์ ตริณรงค์. ชีวิตและงานของอัครมหาเสนาบดี (มหาธีรราชเจ้า). พระนคร: วัฒนาพานิช, 2506.

พระราชปูลงในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5. 2 เล่ม กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2513.

พระราชวรมณี. ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: แสงรุ่งการพิมพ์, 2526.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคตที่ 23 ตุลาคม 2472).

พระสังฆราชเมธีจักร, ผู้รจนา. โลกที่ปกสาร. แปลโดย แยม ประพันธ์ทอง. กรุงเทพมหานคร: สหประชาพาณิชย์, 2529.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ความเป็นชาติโดยแท้จริง. กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, 2520. (อนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ ฯลฯ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสำนักพิมพ์รวมสารจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานสัปดาห์หนังสือ 2520).

- _____ . เทศนาเสือป่า(ฉบับนักเรียน). กรุงเทพมหานคร: พูลสวัสดิการพิมพ์, (ม.ป.ป.).
- _____ . ธรรมาธรรมะสงคราม. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพันเอกพระยาพิสัยสงคราม (แช่ม พรโสมถ), 2514.
- _____ . ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคปกิณกะ. (ม.ป.ท.) 2498. (นิพนธ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุวรรณกิจชำนาญ 24 ตุลาคม 2498).
- _____ . ปลุกใจเสือป่า. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อำนวยการศิลป์, 2484.
- _____ . พระบรมราชาศาสตร์นี้ เรื่อง แสดงคุณาคุณ. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงแปลก ราชศุภมิตร, 21 กุมภาพันธ์ 2505.
- _____ . พระบรมราชาวาทและพระบรมราชาศาสตร์นี้แสดงคุณาคุณในงานวิชาขุขานพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510. (ม.จ.ชวลิต เกษมสันต์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.ผิงบุญ.) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ธันวาคม 2510).
- _____ . พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507. (สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์โปรดให้พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 มีนาคม 2507).
- _____ . หลักราชการ. พระนคร: โรงพิมพ์บริษัทธีระพาณิชย์จำกัด, 2514. (กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาภาค 1 กับศาลแขวงพระนครธนบุรี พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดกัลยาณมิตร ธนบุรี 15 ตุลาคม 2514).
- _____ . มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521.

- มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.
- ยอร์ช ฮอลล์ แพลตัส. ชาмуเอล เรย์โนลส์ เฮาส์ "บุรุษใจดี". พระนคร: โรงพิมพ์บุญเรือง, 1928.
- ร. แลงการ์ด. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- เรื่องพระสารีริกธาตุ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครหลวง ฯ: โรงพิมพ์นิยมอักษร, 2515. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางสาวประทีป สุกนพัฒน์).
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. "พระประวัติตรัสเล่า". ใน ประมวลพระนิพนธ์พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.
- _____ . ระยะทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จตรวจการคณะสงฆ์มณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2457. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2504.
- วันรัตน์, สมเด็จพระ. สังคีตยวงค์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2521.
- วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล. และ วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชน จำกัด, 2525.
- วิธิตวงศ์วิไล, เจ้าพระยา. ตำนานพระอารามหลวง. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2505.
- วุฒิชัย มูลศิลป์ และ สมโชติ อ๋องสกุล, บรรณาธิการ. มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524.
- ศิลปากร, กรม. ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 ญาสีไท ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2526.
- สมเกียรติ วันทะนะ. รัฐสมบูรณาญาสิทธิ. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525.
- สิริลักษณ์ คักดีเกรียงไกร, บรรณาธิการ. พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนา): นักเศรษฐศาสตร์คนแรกของเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- สิริวัฒน์ คำวันสา และ ทองพรรณ ราชภักดี. สงฆ์ไทยใน 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2524.
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองธรรม, 2502.

เสถียร คุณโสภณ. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร: สำนักพิมพ์คสังวิทยา, 2505.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์นิพนธ์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2523.

สายชล วรณรัตน์. "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทย" ใน หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

อดิณ รัตนนิพนธ์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี สรุงบุญมี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นิพนธ์, 2518.

อมรตฤณารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 4 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: องค์การตำราสาร, 2519.

อัจฉราพร กฤษณนิสัย. อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

อัศวพานู, (นามแฝง). ความเป็นชาติไทยโดยแท้จริงและมะพร้าวที่ติดอก. กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, 2520.

_____ . โคลนติดล้อ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2525. (ที่ระลึกในงานพระบรมราชานุสรณ์).

_____ . เมืองไทยจึงตื่นเกิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2481. (นายพันเอกหลวงพรหมโยธี รัฐมนตรีและผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก ให้พิมพ์ขึ้นในงานศพหมื่นสาธิตพิทักษ์ บิดา).

อาคม นิตย์ยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2527.

อุทิศ จิ่งนิพนธ์สกุล. วิวัฒนาการเศรษฐกิจวัดไทย. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

บทความ

เกลเดิน, รอเบิร์ต ไฮน์. "แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ และ สถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้." แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 6:1 (เมษายน-กันยายน 2525): 1-20.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "พุทธศาสนาและการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา (1893-1991)." วารสารธรรมศาสตร์ 6,1 (มิถุนายน-กันยายน 2519): 39-51.

ธีรวัด ณ บ้อมเพ็ชร์. "พระราชกำหนดปีมหาดักราช 1556 (ค.ศ. 1634): ว่าด้วยค่าธรรมเนียมที่ V.O.C. ต้องเสียในการเข้ามาค้าขายในอาณาจักรอยุธยา."

วารสารอักษรศาสตร์ (มหาวิทยาลัยศิลปากร). 9,1 (2529):49-55.

"พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยพระราโชบายเกี่ยวกับการศึกษาของชาติทรงมีถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อยังเป็นที่ยะยาไพศาลศิลปศาสตร์ ตำแหน่งเจ้ากรมตรวจการศึกษาในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2453," ศิลปากร 3,3 (ตุลาคม 2492):1-18.

ยุพา ชุมจันทร์. "พระบรมราโชบายลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว."

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 3(เมษายน-มิถุนายน 2519): 27-34.

สายชล วรรณรัตน์. "ความเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์."

วารสารเมืองโบราณ 13,2 (เมษายน-มิถุนายน 2530):65-73.

อังสุณี อุดมพาณิชย์. "การค้ากับต่างประเทศของอยุธยาในศตวรรษที่ 17." วารสาร

มนุษยศาสตร์ 10(เมษายน-มิถุนายน 2523), หน้า 61-89.

อรรถ นันทจักร. "กฎหมายภาคอีสานกับการเปลี่ยนแปลงตามจารีตและประเพณีนิยมราชสำนัก

กรุงเทพฯ." ศิลปวัฒนธรรม 7:5 (มีนาคม 2529): 108-111.

หนังสือพิมพ์

द्रุโฆวาท. เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ ปีมจ จศก 1236):49-50.

_____ . เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 8 แรม 1 ค่ำ 1236):29-30.

_____ . เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 8 แรม 9 ค่ำ ปีมจ จศก 1236):1.

_____ . เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 9 แรม 5 ค่ำ ปีมจ จศก 1236):128.

_____ . เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 9 แรม 12 ค่ำ ปีมจ จศก 1236):11.

_____ . เล่ม 1. (วันอังคาร เดือน 12 ขึ้น 9 ค่ำ ปีมจ จศก 1236):20.

ดุสิตสมิต. เล่ม 1-12. พ.ศ. 2461-2464. (ม.ป.ท.)

มูลนิธิรามาธิบดีวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. ทวีปัญญา เล่ม 1-6. (ในวโรกาสที่สมเด็จพระ

พระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญพระกุศล

เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 26 พฤศจิกายน

2527). (ม.ป.ท.)

ราชกิจจานุเบกษา . วันที่ 15 เดือน กรกฎาคม ร.ศ. 117 ,หน้า 469.

เอกสารอื่น ๆ

วิทยานิพนธ์

กรรกริรมย์ สุวรรณานนท์. "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

จันทร์รัตน์ ประवालปัทม์. "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

นฤมล สีรัตน์. "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ปิยนาด นิโครธา. "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนางในการปกครองประเทศสยาม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416)."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์. "การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2411 จนถึง พ.ศ. 2478."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

พูนเกศ จันทร์กานนท์. "ประวัติความเป็นมาและการขยายตัวทางการค้าของชาวจีนในกรุงเทพมหานครระหว่าง พ.ศ. 2398-2475."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

มีทนา เกษกมล. "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ศิรินันท์ บุญศิริ. "บทบาททางการทหารและการเมืองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวิบูลย์โลก

ประชาชนกาล." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

สายชล วรรณรัตน์. "พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352)."

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สุภาลีณี ชมะสุนทร. "แนวความคิดทางการเมืองของกลุ่มผู้นำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2436." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สุมาลี บำรุงสุข. "การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416-2453)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สุริย์ ทรัพย์สุนทร. "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับแนวพระราชดำริทางด้านพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศ." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

อัฉรา กาญจนมัย. "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

อัฉราพร กมฺพนิสมัย. "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่ม "ทหารใหม่"." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

กจช., ศธ. 47/26 เรื่องจัดการศึกษาในหัวเมือง.

กจช. ร.5 รล. 3/9 รายงานจากการประชุมเสนาบดีสภา. 8 กรกฎาคม 2436.

หอสมุดแห่งชาติ, กอง, งานบริการหนังสือภาษาโบราณ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.

1183 (พ.ศ. 2364) เล่มที่ 7, รายชื่อพระสงฆ์ผู้บอกกรรมฐานในกรุงและหัวเมือง.

____. ____ . หมู่ธรรมคดี เล่มที่ 25 ตู 107 มัดที่ 5 ชื่อไตรภูมิโลกวิจิตรนภกถา เล่ม 25.

____. ____ . เอกสารรัชกาลที่ 5/185.7 จ.ศ. 1236 คำปรึกษาโทษพระยาอาหารบริรักษ์ ชุนรุต หลวงสนิท.

ภาษาต่างประเทศ

Books

- Battye, Noel A. "The Military Government and Society in Siam 1868-1910 : Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn." A Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University for the Degree of Doctor of Philosophy, 1974.
- Bradley, William L. Siam Then. California : William Carry Library, 1976.
- Gesick, Lorraine M. "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824." Ph.D. Thesis, Cornell University, 1976.
- Greene, Stephen. "King Wachirawut's Policy of Nation" in Memoriam Phya Anuman Rajadhon. edited by Tej Bunnag and Michael Smithies. Bangkok: The Siam Society, 1970.
- Henry Burney. The Burney papers. Bangkok: Vajiranana National Library, 1910.
- Rhys, Davids C.A.F and T.W., Dialogues of the Buddha. Part III, (Sacred Books of the Buddhists, Vol. IV), London: The Pali Text Society, 1965.
- Sarasin Viraphol. Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade, 1652-1853. Cambridge: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1977.
- Tambiah, S.J. World Conqueror & World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background. New York: Cambridge University Press, 1976.
- Vella, Walter F. Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1978.

Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand: Education in Reign of King Chulalongkorn. New Haven: Yale University Press, 1969.

Articles

Coedes, G. "The Traibhumikatha Buddhist Cosmology and Treaty on Ethics." East and West 7,4 (January 1957): 349-352.

Reynolds, Craig J. "Buddhist Cosmography in Thai History with Special Reference to Nineteenth Century Culture Change." Journal of Asian Studies. 35,2 (February 1976): 203-220.

Vickery, Michael. "A Note on the Date of the Traibhumikatha." Journal of the Siam Society 32:2 (July 1974): 275-284.

Wyatt, David K. "Family Politics in Nineteenth Century Thailand." Journal of Southeast Asian History. Vol. XI No. 2 (September, 1968).

The Bangkok Recorder. Vol. 1, No.18 (18 November 1865): 113.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

การรับราชการ หรือ ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของขุนนางในตระกูลขุนนางสมัย
รัตนโกสินทร์

เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค/ 2281-2348) เป็นอัครมหาเสนาบดีกลาโหม
ในสมัยรัชกาลที่ 1

สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค/ 2331-2398) ได้เป็นเจ้า
กรมมหาดเล็กหลวงในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นเสนาบดีกรมคลังในสมัยรัชกาลที่ 2 และเป็นอัคร
มหาเสนาบดีกลาโหมในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ยังคงกำกับกรมคลังด้วย จึงถูกเรียกว่า "เจ้าพระยา
พระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม" ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์ จึงได้เป็น สมเด็จพระเจ้า
พระยาฯ ได้รับเกียรติเสมอเท่าเจ้าทรงกรมและดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการทั่วราชอาณาจักร

สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค/ 2334-2400) ได้เป็นจางวาง
มหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นเจ้ากรมพระคลังสินค้า ในสมัยรัชกาลที่ 3 และได้เป็น
ผู้สำเร็จราชการพระนครในสมัยรัชกาลที่ 4

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค/ 2351-2425) ในสมัยรัชกาล
ที่ 4 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์และตำแหน่งจากพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก เป็นเจ้าพระ
ยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม ปี พ.ศ. 2411 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผู้สำเร็จราชการ
แผ่นดิน และปีพ.ศ. 2416 เป็นสมเด็จพระยาฯ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินผู้มีอำนาจลึกลับ
ในการแผ่นดินทั้งในกรุงและนอกกรุง

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค/ 2363-2409) ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็น
พระยามนตรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง ในปีพ.ศ. 2403 เป็นราชทูต
ไทยคนแรก เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย
พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ กลับมาได้ตำแหน่งเป็น สมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ ในชื่อเดิม

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค/2356-2413) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เลื่อนตำแหน่งจาก จมื่นราชามาตย์ เป็นเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยราชการกรมท่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2412 เป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี มีอำนาจได้สำเร็จราชการกิจในการต่างประเทศ และเป็นที่ปรึกษาคิดอ่านราชการแผ่นดิน

เจ้าพระยาศรีพัฒนไรรัตนาธิโกษาธิบดี (แพ บุนนาค/2362-25429) ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นพระยาศรีพัฒนไรรัตนาธิโกษาธิบดี ตำแหน่งจางวางกรมพระคลังสินค้า ปี พ.ศ. 2404 เป็นหัวหน้าคณะทูตไปเจริญพระราชไมตรีที่ประเทศฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2417 ได้เป็นเจ้าพระยาฯ ในตำแหน่งจางวางกรมพระคลังสินค้าเช่นเดิม กับเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอีกตำแหน่งหนึ่ง

เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค/2371-2431) ได้เป็นจางวางมหาดเล็ก ในสมัยรัชกาลที่ 4 และในปี พ.ศ. 2412 สมัยต้นรัชกาลที่ 5 ได้เป็นเจ้าพระยาฯ ที่สมุหพระกลาโหม

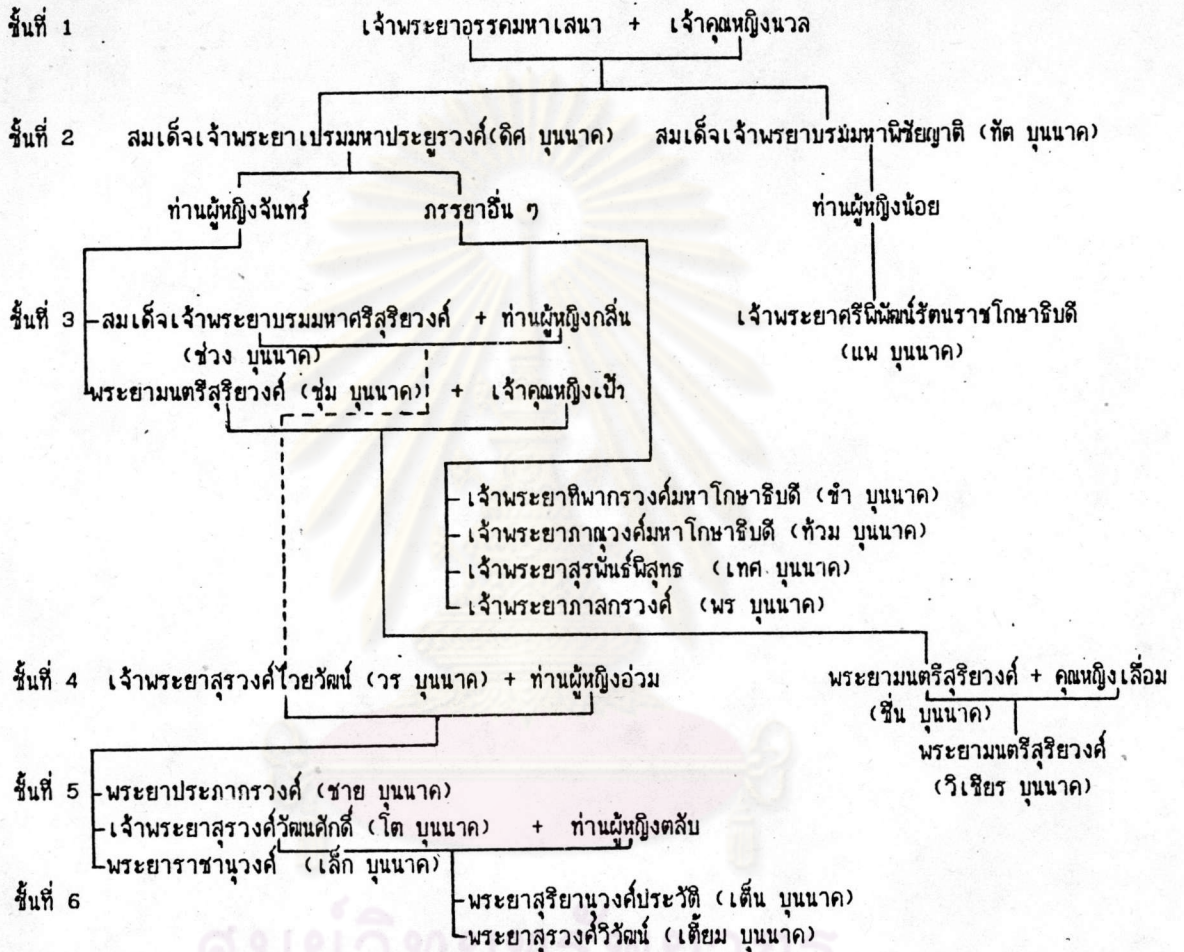
เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค/ 2373-2456) ในปี พ.ศ. 2401 ได้เป็นพระยาเทพประชุน ตำแหน่งปลัดทูลฉลองกรมพระกลาโหม ตลอดสมัยรัชกาลที่ 4 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เลื่อนเป็นเจ้าพระยาฯ ตำแหน่งเสนาบดี กรมพระคลังและกรมท่า อันเกี่ยวกับการต่างประเทศด้วย

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค/2389-2456) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจมื่นเสมอใจราช กรมมหาดเล็ก ปี พ.ศ. 2418 ย้ายไปเป็นข้าหลวงใหญ่เมืองภูเก็ต และปี 2422 เป็นพระยาฯ ตำแหน่งสมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

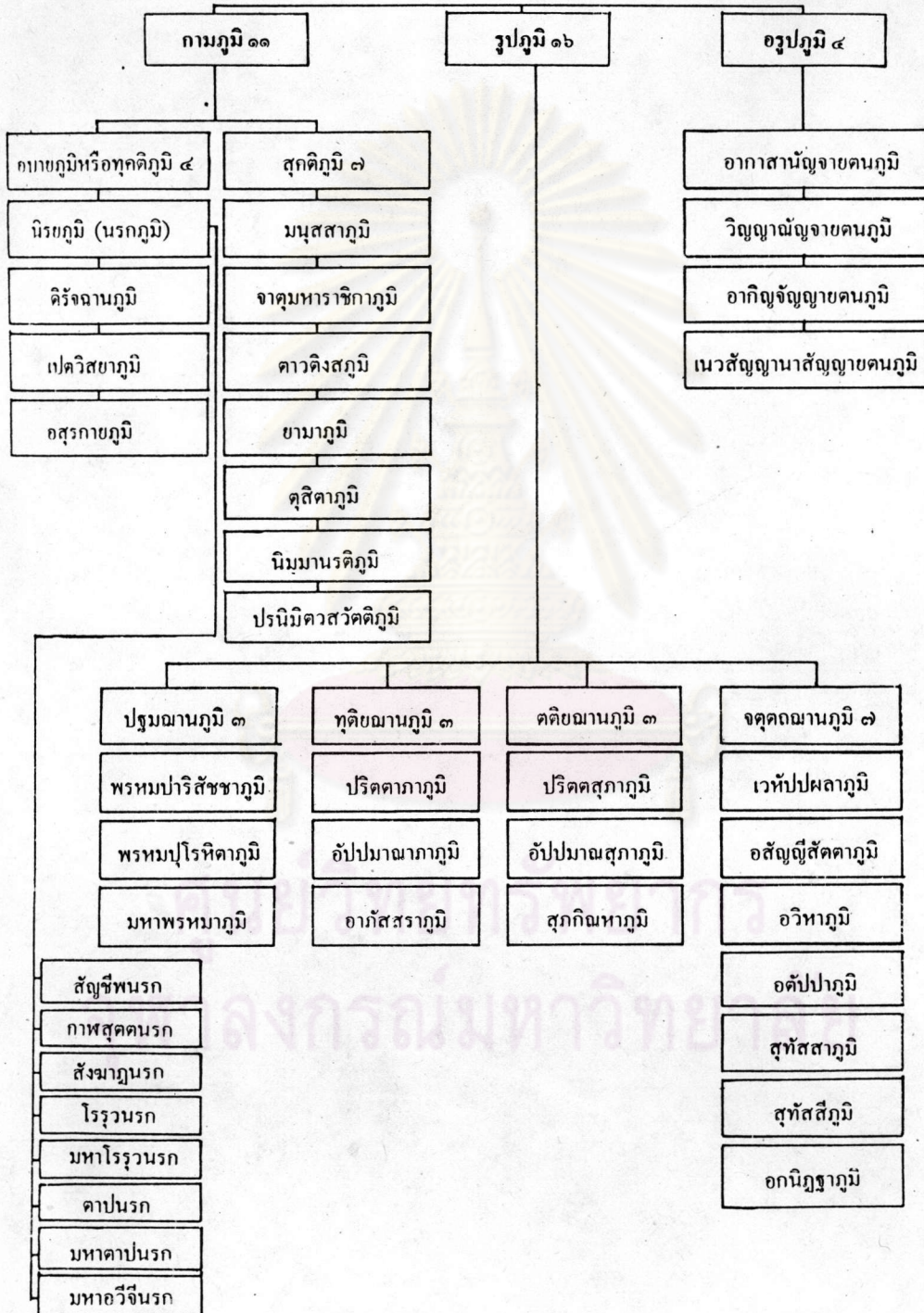
แสดงการรับสืบทอดอำนาจของขุนนางในตระกูลขุนนางฉบับรัตนโกสินทร์

ที่มา : ปรับปรุงจาก ปิยนาด นิโคธรา, บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนางในการปกครองประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2416), วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514. น. 64-135

ภาคผนวก ค

แผนภูมิโครงสร้าง ไตรภูมิ

ที่มา : ก่องแก้ว วีระประจักษ์ หนังสือไตรภูมิพระร่วง ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (พ.ศ.2526)

ภาคผนวก ง

ลำดับเนื้อหาในหนังสือไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิ
(ภูมิใหญ่ ๓ ภูมีย่อย ๓๑)

ลำดับบท ในไตรภูมิพระร่วง	ลำดับเนื้อหา ตามหลักวิชา
	(๑) กามาวจรภูมิ / กามภูมิ ๑๑
	ก. อบายภูมิ ๔
๑. ปฐมกัณฑ์	๑) นรกภูมิ - นรกใหญ่ ๔ - นรกว่าว ๑๖ และตัวอย่าง - โลกัณคนรก - มหาอวิจันรก
๒. ทุติยกัณฑ์	๒) ตริจกานภูมิ (โยนิ ๔ ราชสีห์ ๔ ช้าง ๑๐ ปลา ๑ ครุฑ นาคพิภพ)
๓. ทศกัณฑ์	๓) เปรตภูมิ (เน้นเรื่องบุพกรรม)
๔. จตุตถกัณฑ์	๔) อสุรกายภูมิ (ภพอสูร ราหูอมอาทิตย์- จันทร์)
	ข. กามสุคติภูมิ ๗
๕. บัญจกัณฑ์	๑) มนุสสภูมิ (๑) - โยนิ ๕ และกำเนิดมนุษย์ตั้งแต่เป็น กลดะ - ทวีป ๔ (บุตร ๓, มนุษย์ ๔, ทวีป ๔) - (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๑) มหาจักรพรรดิ ราชและรัศมีทั้ง ๗ - (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๒) พระเจ้าอโศก มหาราช - (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๓) ไชยติงศเศรษฐี - (เหตุที่ให้มีมาเกิดดี) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ - ตัวอย่างมนุษย์ที่เกิดแปลกจากปกติโดย โยนิอื่น ๓ - เทตุมรณะ ๔ กรรม-กรรมนิมิต

ลำดับบท
ในไตรภูมิพระร่วง

ลำดับเนื้อหา
ตามหลักวิชา

๖. ัญฐุกัณฑ์	๒) คณาทพจร (สวรศักดิ์) ภูมิ (๖) ๑. จาคุมหาราชิกาสวรรค์ (เริ่มด้วยเทพ ๓ ประเภท) ๒. ทาวคิงษาสวรรค์ ๓. ยามาสวรรค์ ๔. ตุสิตสวรรค์ ๕. นิมมานรดีสวรรค์ ๖. ปรมิมิตตวสวัตติสวรรค์ - เหตุสิ้นอายุขของเทวดา ๔ + นิมิต ๕
๗. สัตกมกัณฑ์	(๒) รูปาวจรภูมิ / รูปภูมิ--รูปพรหม ๑๖ ชั้น
(รวมทั้งสุทธาวาส ๕)
๘. อัญฐุมกัณฑ์	(๓) อรูปาวจรภูมิ / อรูปภูมิ--อรูปพรหม ๔ ชั้น
(ฉัพพรรณรังสีทำให้รู้ พุทธอุมิต)
๙. นวมกัณฑ์	(.) อวินิโลกรูป (โลกแห่งวัตถุ-ธรรมชาติ แวกล้อม) - อนิจจลักษณะ - กุเขาและแม่น้ำ - พระอาทิตย์ พระจันทร์ - นวเคราะห์ คาราการ - ชมพูทวีป-ป่าหิมพานต์
๑๐. ทสมกัณฑ์	(.) อวินิโลกรูป (ต่อ) กัลป์-วินาศ-อุมิต
๑๑. เอกาทสมกัณฑ์	(๔) (โลกตรภูมิ) นิพพานกถา - วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน - อวสานพจน์ (+ อานิสงส์ : ทิพสมมติ นิพพาน พบพระศรีอริย)

ที่มา : พระราชาวรมณี, ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย, กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, 2526

ภาคผนวก จ

ลำดับเนื้อหาในหนังสือไตรภูมิโลกวิจิตร

ลำดับบท/สารบัญ

เนื้อหาที่บรรยาย

ปฐมปริเฉท
ทุติยปริเฉท

นมัสการพระรัตนตรัย บรรยาย การกำเนิดโลก,
พระมหากษัตริย์พระองค์แรก, เรื่องเวลาและ
ภูมิศาสตร์โลก (คืออวินิโครูป - โลกแห่งวัตถุ
และธรรมชาติแวดล้อม)

ตติยปริเฉท

บรรยายเรื่องสัตว์ต่าง ๆ และเมืองต่าง ๆ
แล้วบรรยายเรื่อง กามาวจรภูมิ หรือกามภูมิ 11
โดยแยกอธิบายภูมิ มี นิรยกถา, เปตกถา,
ติรัจฉานกถา ส่วน สุตติภูมิ มี มนุสสกถา และ
เทวโลกกถา

1. ทิปกถา
2. นิรยกถา
3. ติรัจฉานกถา
4. เปตกถา
5. มนุสสกถา
6. เทวโลกกถา

รูปภวกถา พรหมกถา
(ว่าด้วยพรหมโลก)

คือ บรรยาย รูปพรหม 16 เหล่า สวรรค์ชั้นต่าง ๆ
และจบลงด้วย สุธาวาสภ

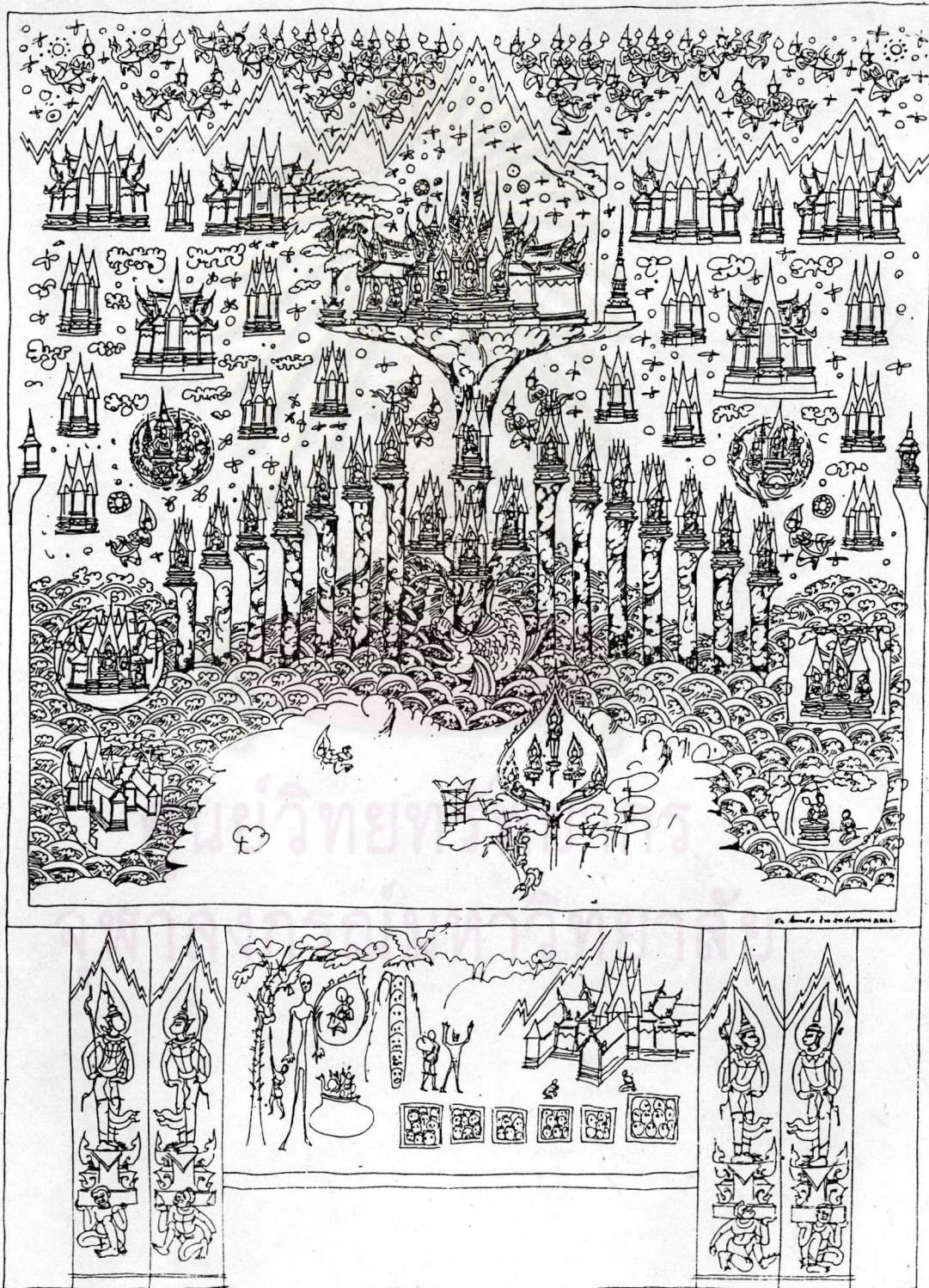
อรุภวกถา

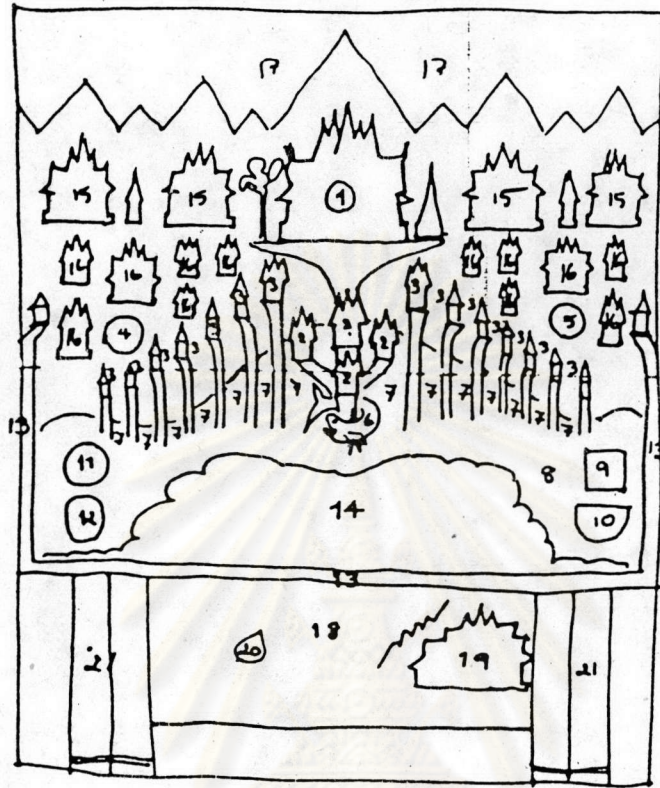
บรรยาย อรุพรหม 4 ชั้น อรูปกรรมฐาน 4
จบลงด้วยสุทธกถา คือทางปฏิบัติขจัดสังสารทุกข์
คือ การนิพพานในที่สุด

ที่มา : หนังสือไตรภูมิโลกวิจิตร ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) 3 เล่ม, กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520

ภาคผนวก ฉ

โดยอาจารย์ สน สิมাত্রัง

ภาพลายเส้น ไตรภูมิ

๑. เขาพระสุเมรุ
๒. วิมานท้าวจตุโลกบาล
๓. สัตตบริภัณฑ์
๔. สุริยะเทพบุตร
๕. จันทรเทพบุตร
๖. ปลาอานนท์
๗. ทะเลสี่พันนคร
๘. มหาสมุทร
๙. อุดรกรูทวิป
๑๐. บุรพวิเททวิป
๑๑. อมรโคยานทวิป
๑๒. ชมพูทวิป
๑๓. กำแพงจักรวาล
๑๔. บริเวณนี้เขียนเป็นป่าหิมพานต์และเมืองในสมัยพุทธกาล มักจะ

เขียนภาพเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกกัณฑ์หิมพานต์ หรือเขียนพุทธประวัติตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์

๑๕. เข้าใจว่าช่างเขียนคงต้องการหมายถึงรูปพรหมสี่
๑๖. เข้าใจว่าช่างเขียนคงต้องการให้เป็นวิมานของพรหมโสฬส (พรหมที่มีรูป ๑๖ ชั้น)
๑๗. เทวคานักสิทธิ วิทยารเหาะมานมัสการพระพุทธเจ้า
๑๘. ฉากเมืองนรก
๑๙. ปราสาทพระยวมกำลังตัดสินมนุษย์บาป

๒๐. พระมัลลีย์เหาะไปโปรดมนุษย์ที่ทนทุกข์เวทนาอยู่ในนรก

๒๑. ทวารบาล

หมายเหตุ : ฉากภาพจักรวาลภาพนี้ไม่ได้คัดลอกจากผนังด้านหลังพระพุทธรูปประธานในอุโบสถของวัดใดวัดหนึ่งโดยเฉพาะ ได้เขียนขึ้นแบบประมวลจากหลาย ๆ วัดมารวมอยู่ในภาพเดียวกัน วัดที่ใช้เป็นหลักในการประมวลมี วัดกุสิตาราม (ธนบุรี) วัดสุวรรณาราม (ธนบุรี) วัดราชสิทธาราม (ธนบุรี) และ วัดใหญ่อินทาราม (ชลบุรี)

ภาคผนวก ข

สารตราเจ้าพระยาจักรีศรีอโศก สมุหนายกฯ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นสรรพลทิธิประสงค์

ที่ 1/77
เรื่องจัดการศึกษาในหัวเมือง

ศาลาว่าการมหาดไทย
วันที่ 31 เดือนมกราคม ร.ศ. 118

สารตรา เจ้าพระยาจักรีศรีอโศก สมุหนายกกรมมหาเสนาธิบดีอภัยพิริย
ปรากรมพาหุ ทูล พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสรรพลทิธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จ
ราชการมณฑลตวันออกเฉียงเหนือ

ด้วยมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าทรงรำพึงโดยพระ
ราชจริยานุวัตรจะทำนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดทั่วไปตลอดพระราชอาณาจักร เพื่อให้
สมณะพราหมณาจารย์แลอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายมีความศุขสำราญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรง
พระราชดำริเห็นว่า ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดแต่ความประพฤติชอบ แลการเลี้ยง
ชีวิตโดยชอบเป็นที่ตั้ง คนทั้งหลายจะประพฤติชอบ แลจะหาเลี้ยงชีวิตโดยชอบนั้นแล้ว ก็
ย่อมเอาไครยการได้ลำดับฟังโอวาทคำสั่งสอนที่ชอบ แลการที่ได้ศึกษาวิชาความรู้ในทางที่จะให้
บังเกิดประโยชน์ไม่ว่าต่อตนเอง แลฝึกซ้อมสันทนาการให้น้อมในทางสัมมาปฏิบัติแลเจริญปัญญา
สามารถในกิจการต่าง ๆ อันเป็นเครื่องประกอบการหาเลี้ยงชีพเมื่อเติบโตใหญ่ จึงชื่อว่าได้เข้าสู่
สู่ทางความเจริญ เป็นความจริงดังนี้

ก็แลประชาชนในสยามราชอาณาจักรนี้ย่อมเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยมาก พุทธ
ศาสนิกชนในพระราชอาณาจักร ย่อมได้ลำดับรับฟังพระสัทธรรมซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมา
สัมพุทธเจ้าบัญญัติตรัสสอนไว้เป็นวิถีทางสัมมาปฏิบัติ จากพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีอยู่ในสังฆารามทั่ว
พระราชอาณาจักร แลได้ฝากบุตรหลานเป็นศิษย์เพื่อให้รำเรียนพระบรมพุทโธวาทแลวิชาซึ่งจะ
ให้บังเกิดประโยชน์ กล่าวคือวิชาหนังสือเป็นต้นในสำนักพระภิกษุสงฆ์ เป็นประเพณีสืบมาแต่
โบราณกาลจนบัดนี้ นับว่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายได้กระทำประโยชน์แก่พระพุทธจักรแลพระราช
อาณาจักรทั้งสองฝ่ายเป็นอันมาก

เมื่อทรงพระราชปรารภถึงการที่จะทำนุบำรุงประชาชนทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ
แลให้เอื้อเฟื้อในการที่จะศึกษาวิชาอันเป็นประโยชน์ เพื่อจะให้ถึงความเจริญยิ่งขึ้นโดย
ลำดับ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ไม่มีทางอย่างอื่นจะประเสริฐยิ่งกว่าจะเกื้อกูลพระภิกษุ
สงฆ์ทั้งหลาย โดยพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้มีกำลังสั่งสอนธรรมปฏิบัติแลวิชาความรู้แก่

พุทธศาสนิกชนบริบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน บัดนี้การฝึกสอนในกรุงเทพมหานคร เจริญแพร่หลายมากขึ้นแล้วสมควรจะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญขึ้นตามกัน เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการตีพิมพ์หนังสือเรียนแบบหลวงทั้งในส่วนที่จะสอนธรรมปฏิบัติแลวิชาความรู้อย่างอื่นขึ้นเป็นอันมาก เพื่อจะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายไว้สำหรับฝึกสอนกุลบุตรให้ทั่วไปได้ทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติแลวิชาความรู้ แลโปรดให้ทรงบังคับการพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนาแลการศึกษาได้ ทั้งหัวเมืองมณฑลกรุงเทพมหานคร แลในมณฑลหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นเจ้าน้ำที่จัดการอนุ鞠ในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ มีจัดการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ที่จะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอนเป็นต้นตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จากพระคลังไปจ่ายในการที่จะจัดตามพระบรมราชประสงค์นี้มีข้อความตามกระแสพระราชดำริห์ได้ประกาศไว้ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 11 เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. 117 นั้นแล้ว

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงพระดำริห์แบบแผนที่จะจัดการศึกษาตามหัวเมือง แลได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คิดจัดการตามแบบซึ่งได้ลงพิมพ์ส่งมา กับสารตรานี้ด้วยแล้ว

พระเถระซึ่งจะเป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลต่างนอกเหนือนี้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้พระญาณรักขิต ที่พระราชาคณะเป็นผู้อำนวยการทั่วไป

หน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาลแลผู้ว่าราชการเมืองซึ่งจะต้องปฏิบัติเนื่องด้วยการศึกษาที่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตามหัวเมืองในครั้งนี้มีเป็น 2 ส่วน คือ ในการที่จะอุดหนุนให้การสำเร็จดังพระราชประสงค์ส่วน 1 แลที่จะปฏิบัติให้การที่จะจัดนี้เรียบร้อยถูกต้องตามแบบแผน

หน้าที่ซึ่งต้องอุดหนุนนั้น คือ

1. จะต้องเอาเป็นธุระในการที่จะชี้แจงให้บรรดาข้าราชการ แลอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายเข้าใจพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งประโยชน์ที่จะพึงมีแก่คนทั้งหลายตามการที่จะจัดโดยพระราชประสงค์ครั้งนี้ ต้องเอาเป็นธุระชี้แจงให้คนทั้งหลายเข้าใจแต่ความจริง อย่าให้เข้าใจผิดไปต่าง ๆ แลต้องชักชวนแลชี้แจงแก่คนทั้งหลายให้ช่วยอุปการะแก่พระราชกุศลนี้ตามสมควรที่จะเป็นได้

2. บรรดาข้าราชการตั้งแต่ข้าหลวงสำเร็จราชการมณฑล ตลอดจนผู้ว่าราชการเมือง แลนายอำเภอ ต้องเอาเป็นธุระอุดหนุนแก่พระราชาคณะผู้อำนวยการในบรรดาการที่เธอจะหาหรือขอความอนุเคราะห์ประการใด ก็ให้ได้รับความอุดหนุนโดยเต็มกำลัง

3. ในการที่พระราชอาณาเขตและผู้อำนวยการจะออกไปพักอยู่ หรือเที่ยวตรวจจัดการตามหัวเมืองในมณฑล ขอให้ข้าหลวงผู้ว่าราชการเมืองกรมการช่วยเอาเป็นธุระทำนุบำรุงให้ได้มีความผาสุก แลไปมาได้โดยสะดวก

ในส่วนที่จะปฏิบัติตามแบบแผนราชการนั้น คือ

1. ในการศึกษาที่จะจัดครั้งนี้ แม้ถึงว่าจัดตามพระอาราม ก็เปกการเนื่องด้วยพระราชอาณาจักร เพราะเหตุที่จัดการทั่วไป แลเพื่อประโยชน์ทั้งฝ่ายพุทธจักรแลอาณาจักร การทั้งสองฝ่ายย่อมเกี่ยวกัน เพราะเหตุฉะนั้นคงจะมีการเกี่ยวข้องต้องปรึกษาในระหว่างพระราชอาณาเขตและผู้อำนวยการแลข้าหลวงเทศาภิบาล หรือผู้ว่าราชการเมือง เพราะเหตุฉะนั้นเมื่อมีการเกิดขึ้นในมณฑล หรือเมืองนั้นนั้น ซึ่งจะต้องปรึกษาหารือประการใด ก็ให้ข้าหลวงเทศาภิบาล แลผู้ว่าราชการเมืองปรึกษาหารือกับพระราชอาณาเขตและผู้อำนวยการตามควรแก่ราชการ

2. ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรง อำนวยการศึกษาที่จะจัดครั้งนี้ที่พระราชอาณาจักร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเหมือนเป็นเจ้าของกระทรวงใหญ่ในการนี้ เพราะเหตุนี้ ในบรรดาการที่จะมี คือ จะรายงานราชการศึกษาก็ดี หรือจะมีความขัดข้องต้องขอคำสั่งในการนี้ก็ดี ให้ข้าหลวงเทศาภิบาล หรือผู้ว่าราชการเมืองมีใบบอกกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แลฟังตรารับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเหมือนอย่างมีใบบอกแลฟังท้องตราเจ้ากระทรวงอื่น คือ กระทรวงพระคลังแผ่นดิน แลใบบอกท้องตราทั้งนี้ส่งทางกระทรวงมหาดไทย เหมือนอย่างที่มีกับกระทรวงอื่นอย่างเดียวกัน

3. การที่พระราชอาณาเขตและผู้อำนวยการ หรือเจ้าคณะหัวเมืองจะมีใบบอกเข้ามากราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส จะส่งทางข้าหลวงเทศาภิบาลอย่างเดียวกับเจ้าพนักงานกระทรวงอื่นมีใบบอกเข้ามายังกระทรวงนั้นนั้น เมื่อข้าหลวงเทศาภิบาลมีความเห็นประการใด ก็ชี้แจงความเห็นนั้นมากับใบบอกได้อย่างเดียวกัน

ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลแลบรรดาข้าราชการหัวเมืองซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องจงปฏิบัติตามระเบียบที่ได้ว่ามาในตรานี้ แลจงช่วยทำนุบำรุงการพระราชกุศลทั้งนี้ให้มีผลอันสำเร็จเป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนาแลอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายทั่วทั้งพระราชอาณาจักร สมดังพระบรมราชประสงค์จงทุกประการ

ประทับตราพระราชสีห์ใหญ่มาเป็นสำคัญ

ประวัติผู้เขียน

นางสาวภัชราพร ช่างแก้ว เกิดเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2505 จบการศึกษา
จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เมื่อปี
พ.ศ. 2524 และได้เข้าศึกษาต่อในภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี
การศึกษา 2525

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย